

TÜRKİSTAN MİLLÎ MÜCADELE TARİHİNE IŞIK TUTAN BİR VESİKA: İL BAYRAĞI GAZETESİ

A Document That Sheds Light to Turkestan's War of Independence: The Newspaper İl Bayrağı

Tülay KÖSEOĞLU*

Gazi Türkiyat, Güz 2021/29: 135-146, DOI: 10.34189/gtd.29.006

Öz: Millî basın bir milletin fikir dünyasının oluşumu için ne derece önemli olduğu herkesçe malumdur. 1905 Rusya Devrimi'nden sonra doğan ve Çar hükümetinin tüm baskılarına rağmen yavaş yavaş, 1917 Şubat Devrimi'nin ilk aylarında oldukça gelişen Türkistan millî basını o dönem sayıca az olmakla beraber, genel Türkistan halkının kaygı ve düşüncelerine tercümandı ve Türkistan halkı tarafından benimsenmekte idi. Fakat Rusya Bolşevikleri Türkistan'ı kendi hâkimiyetleri altına alırmaz bu millî basını ortadan kaldırdılar ve kendi amaçlarına uygun Bolşevik basını getirdiler. Türkistanlı aydınlar ise basım-yayın aracılığı ile davalarını; Türkistan'ın bağımsızlık hareketini anlatma yolunu tercih ettiler. Bu amaçla çıkardıkları İl Bayrağı (8 Eylül 1917 – 20 Şubat 1918) gazetesi, Türkistan Muhtariyet Hükümeti'nin neşr efkârı olarak 20 sayı çıkarıldı. Bu çalışmada, 1917 yılındaki Türkistan hadiselerinde merkez rolü oynayan, Türkistan bağımsızlık hareketinin ilk adımı olan Hokand Muhtariyeti'nin resmî neşriyatı İl Bayrağı gazetesinin orijinal nüshaları üzerinden, gazetenin hem Türkistan millî mücadele tarihi hem de Türkistan basın tarihi üzerindeki yeri ve önemi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: 1917 Şubat ve Ekim İhtilalleri, Türkistan, Türkistan Bağımsızlık Hareketi, Türkistan Millî Basını, İl Bayrağı

Abstract: It is generally acknowledged that national press is very important for the establishment of a nation's world of ideas. The National Press in Turkestan which was formed after 1905 Russian Revolution and improved slowly despite all the pressures of the Tsarist autocracy and then significantly in the first months of 1917 February Revolution, although there were only a few national newspapers in Turkestan, represented Turkestan general public's concerns and opinions and embraced by the Turkestan people. However as soon as Russian Bolsheviks captured Turkestan, they abolished national press and replaced it with the Bolshevik press which served their purpose. Intellectuals in Turkestan preferred to communicate Turkestan's liberation movements through visual and print media. A newspaper called İl Bayrağı (8 September 1917 – 20 February 1918) which they published for this purpose had 20 issues and acted as the voice of Turkestan's Sovereign Government. This study will review original copies of İl Bayrağı to understand and evaluate the role and importance in the history of war of independence and in Turkestan press of this official newspaper of Hokand Sovereignty which was the first liberation movement in Turkestan and played a central role in the events in Turkestan in 1917.

Keywords: February and October 1917 Revolutions, Turkestan Liberation Movement, Turkestan, Turkestan's National Press, İl Bayrağı

* Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, tkoseoglu@hotmail.com orcid.org/0000-0002-0374-0405, Gönderim Tarihi: 20.11.2021 / Kabul Tarihi: 30.11.2021

1. TÜRKİSTAN BASININA GENEL BİR BAKIŞ

Türkistan basın tarihini iki ayrı grupta incelemek gerekir. Birincisi; Türkistan bölgesinin sınırları içindeki “Türkistan Basını”, diğeri ise; Türkistan dışında Türkistanlılar tarafından yayınlanan “Türkistan Göçmen Basını”dır.¹ Burada öncelikle, Türkistan bölgesinde çıkarılan gazetelerden kısaca bahsetmek gereğini duyuyoruz.

Türkistan'da "Ceditçilik Dönemi" denilen 1905 ile 1920 yılları arasında *Terakki* (Taşkent), *Hurşid* (Taşkent), *Serke* (Petersburg), *Kaza Gazeti* (Altıntöbe/Troisk), *Dala* (Altıntöbe/Troisk), *Şöhret* (Taşkent), *Buhara-i Şerif* (Buhara), *Turan* (Buhara), *Semerkand* (Semerkand), *Sedâ-yı Türkistan* (Taşkent), *Sedâ-yı Fergana* (Kokand) gibi gazeteler ve *Aykab* (Altıntöbe/Troisk), *Ayna* (Semerkand), *Alaş* (Taşkent), *Sarıarka* (Semey) gibi dergiler yayınlandı. Çeşitli kişiler tarafından çıkarılan bu gazete ve dergilerle Türkistan'da özgür ve özel basının temelleri atılmış oldu (Kocaoğlu 2002: 741). 1917 Şubat İhtilali ile basın üzerinden sansürün kaldırılması Türkistan Ceditçileri için geniş imkân doğurdu. Şubat İhtilalini müteakip Türkistan'da 18 yeni Türkçe gazete çıktığını görüyoruz.² Bu durum Türkistan'da hoş bir havanın esmesine neden oldu.

Yeni hükümetin çıkardığı 1917'deki kararname ile Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit olduğu kabul edilmişti. (Quelquejay-Bennigsen 1981: 126-128). Bu durum Rusya'nın değişik bölgelerinde yaşayan Rus olmayan halkların millî ve siyasi faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştu. Türk aydınları da bu ortamdan yararlanarak siyasi faaliyetlerine hız vermişlerdi. Kazakistan'da Alaş-Orda Hükümeti, Hokand'da ise Türkistan Millî Hükümeti kurulmuştu. Ekim 1917'de, Geçici Hükümet'i devirip, yönetimi ele geçiren Lenin güçlenir güçlenmez Şubat Devrimi ile kazanılan demokratik hakları feshetme hazırlıklarına girişti ve meclisi kapattı. Karşıt görüşlü gazeteleri yasakladı. Artık Türkistan'da siyasi durum tamamen değişmişti.

Mustafa Çokayoğlu (1891-1941) bu dönemde Bolşevik karşıtı gruplarla bir araya gelerek görüşmeler yapıyordu. Muhtariyet ilan etmedeki ana maksatlarının “millî istiklal” olduğunu muhataplarına açıkça bildirip, öncelikli meselenin Türkistan muhtariyeti olduğunu belirten Çokayoğlu, bu program etrafında Bolşevik karşıtı gruplarla bir araya gelerek “biz Rus inkılabçıları ile birleşip çalışmaya hazırız” demişti (Toktamışoğlu 1933a: 33-34). Yapılan görüşmelerde, halk arasında Bolşevizm'e karşı propaganda yapmak ve Rus İnkılabçı gruplarını Bolşevizm'e karşı bir araya getirerek,

¹ Türkistan içindeki ve dışındaki bu iki ayrı basına ait dergi ve gazetelerin adları, yayımlandıkları yer, yayın tarihleri, yayınlayan, yayınlanan sayı ve yayının dili hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kocaoğlu Timur (1997), “*Yaş Türkistan*’ın Türk Basın Tarihindeki Yeri”, *Yaş Türkistan*, I, İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı, 14-24.

² Bu gazeteler şunlardır: Taşkent'te 7 gazete (*Necet*, *Turan*, *Ulug Türkistan*, *Şûra-yı İslam*, *Kengeş*, *Birlik Tuvi* ve *Türk İli*), Namangen, Semerkant, Hokand ve Semey'de 2 gazete, Han Orda, Türkistan'ın kuzey batısında Ural nehri boyundaki Ural'da ve Türkistan'ın kuzeyindeki Kızılçar'da 1 gazete çıkmıştır. Gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. [Toktamışoğlu] (1933b), “Türk Gazitaçlığı XV.”, *Yaş Türkistan*, (4) 48: 26-34.

onları Türkistan millî muhtariyet bayrağı altında toplamak amacıyla Rus dilinde bir gazete çıkarmak gerektiğini teklif etmişti. Rus inkılabçıları Mustafa Çokayoğlu'nun teklifini kabul ettiler. Bu çıkarılmakta olan gazetenin ismini Çokayoğlu, *Hür Türkistan* (*Svolodnyy Turkistan*) koydu ve gazeteyi finanse etme görevini de kendisi üstlendi (Toktamışoğlu 1933a: 33-34).

Hür Türkistan gazetesi projesi Hokand Muhtariyet Hükümeti'nin kuruluşundan önce planlanmıştır. Fakat bu gazete bazı sebeplerden dolayı ancak 1918 yılının Ocak ayında yayın hayatına başlayabilmiştir. Gündelik olarak Taşkent'te çıkan *Hür Türkistan*'ın tirajı ilk günlerde 3000, bir haftadan sonra 5000, daha sonra 8000 nüshaya çıkmıştır (1933: 34-44). Başyazar sosyalist- revüsyonerlerden Valentin Volpin³ idi. *Hür Türkistan* sayfalarında Mustafa Çokayoğlu'nun türlü müstear isimler ile basılan makaleleri yayınlanmıştır (Toktamışoğlu 1933a: 34-35).

Hür Türkistan dönemin Türkistan'ında önemli rol oynayan bir gazetedir. Bolşevizme karşı Rus İnkılabçı ve demokrat güçlerini kendi etrafına toplamayı başarabilmiştir. Onun halefi *Yeni Türkistan* gazetesinde ise Bolşeviklerin Mart 1918'de Buhara'ya karşı başlattıkları işgal hakkında birçok makale yayınlanmıştır. Sovyet askerlerine karşı sert eleştirilerin yazıldığı gazete, Taşkent demiryolu işçilerinin Sovyet hükümetine karşı isyan etmelerinde kısmen etkili olmuştur (Toktamışoğlu 1933a: 35).

Hür Türkistan ve onun halefi *Yeni Türkistan* gazeteleri Mustafa Çokayoğlu ve Hokand Hükümeti'nin verdiği maddi yardımlarla çıkarılmıştır. *Yeni Türkistan* 1918 yılının Nisan ayında Sovyet hükümeti tarafından yasaklanarak, gazetenin birçok mülkü, matbaa ve mobilyaları müsadere edildi (Toktamışoğlu 1933a: 35). *Yeni Türkistan* Bolşevizm'e karşı mücadele eden Rus dilindeki gazetelerin en önemlisi ve sonuncusu olma özelliğini taşır.

Bilindiği gibi Moskova Bolşevikleri, Türkistan'da muhtariyet hükümetinin varlığını, Türkistan'da Rus hâkimiyetine karşı bir hareket olarak görmüştür. Yarım asır Çarlık Rusya'sı hâkimiyetinde ezilen Türkistan halkının muhtariyet ilanından doğan sevinçlerini kısa süre içinde hüznü dönüştürmüştür. Millî hükümet yıkılmış, yerine içinde Türkistanlılardan bir kişinin bile olmadığı Türkistan Muhtariyeti Şûra Cumhuriyeti kurulmuştur. Böylece Türkistan'da yeniden Rus hâkimiyeti kuruldu ve yıkılan Çarlık Rusyası'nın sömürge siyaseti Rus Bolşevikleri tarafından Türkistan'da yeniden tatbik edilmeye başladı.

Türkistan Muhtariyet Hükümeti yıkılıp, yerine Türkistan Muhtariyet Şûra Cumhuriyeti kurulduktan sonra Taşkent şehrinde iki Türkçe gazete çıkarıldı. Türkistan'ın Türkçü kadrosu ilk iş olarak 1918 yılının Mayıs ayında *Türk Sözü* adında bir gazete çıkardılar. Haftada 2 kez çıkan bu gazete siyasi, sosyal, iktisadi ve edebî

³ Mikhail Davidovich Volpin (1902-1988): Sovyet yazar.

konuları kapsıyordu. Türkistan Türk Birliğini korumak yolunda yazılar yayınladı. Başyazarı Timir Bek Hadabar Han (Zabit) idi. Bu gazeteye Muhammed Seyid ve Tuygun gibi dönemin genç Türkleri katıldılar (Toktamışoğlu 1934: 16-17).

Türk Sözü, Bolşevikler Türkistan'da iş başına geldikten sonra onların çeşitli iç meseleleri ile meşgul olan millî-siyasi bir gazetedir. Daha sonra çıkan *Halk Darülfünunu* adındaki gazete ise siyasetten tamamen uzakta kalmıştır.⁴ Bu gazetenin ilk sayısı 31 Mayıs 1918'de Taşkent'te çıkmıştır. Önce haftada 1 kez, sonraları 2 kez çıktı. Gazetenin bir nüshası 25 sayfa idi. Bu gazete kendini "Müslüman Halk Darülfünunu'nun fikir dağıtıcısı ve neşriyatı" olarak görüyordu. *Halk Darülfünunu* için particiliğin bir önemi yoktu. Kesin bir düşmanı vardı ki, o da cehaletti. Öncelikle cehalet ile mücadele edilecekti. Böylece Türkistan'da özel kişiler, çeşitli cemiyet ve şirketler tarafından millî ruhta çıkarılan gazetelerin ömrü bitmiş oldu. Onların yerine Sovyet gazeteleri çıkmaya başladı. 1918 yılının Haziran ayından başlayıp Türkistan'da çıkan birçok gazete resmî Sovyet neşriyatıdır.

2. İL BAYRAĞI GAZETESİ (8 EYLÜL 1917- ŞUBAT 1918)

1917 yılındaki Türkistan hadiselerinde merkezî bir rol üstlenen Hokand'ın *Revnak-ı İslam*⁵ ile *İl Bayrağı* adlı gazeteleri 1917 yıl Türkistan neşriyatının iki önemli kanadını teşkil etmektedir. Hokand'daki Gayret Kütüphanesi'nin maddi desteği ile Fergana'nın merkezi Hokand şehrinde çıkmaya başlayan *İl Bayrağı* gazetesi, Türkistan'da 1870'ten 1990'a kadar yayınlanmış olan tüm dergi ve gazeteler arasında Türkistan Muhtariyet Hükümeti'nin, resmî yayın organı olma özelliğine sahip tek neşriyat olarak 150 yıllık Türkistan basın tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, özellikle Türkistan muhtariyetinin resmî yayın organı olması sebebiyle büyük önem arz eden *İl Bayrağı* gazetesi orijinal nüshaları üzerinden incelenip tanıtılacaktır.

Hokand Ceditçileri'nden olan Bolat Saliyev ve Aşuralı Zâhirî tarafından çıkarılan gazetenin yayınlanmaya başladığı dönemde, Rusya'da Kerenski⁶ dönemi yaşanmaktaydı. Devrimi izleyen aylarda, Şubat-Eylül 1917'de eski Türkistan Genel Valiliği'ndeki Türkistanlı Ceditçilerin teşebbüsüyle, Türkistan'da ilk siyasi adımlar atılarak millî muhtariyet hükümetleri kuruldu. 8 Aralık 1917 (25.11.17)'de, Rusya'da

⁴ Ana sayfasında: "Siyaset particilikten başka mevzularda yazılan makale ve yazılara gazete sayfası açıktır" yazmaktadır (Toktamışoğlu 1934: 17).

⁵ Taş Muhammed Nur Muhammedoğlu idaresinde çıkan *Revnak İslam* Temmuz 1917'de yayın hayatına başlamıştır (Toktamışoğlu 1934: 30).

⁶ Alexandr Fedorovich Kerenski (1881-1970): 1917 Şubat İhtilali patlak verdiğinde Kerenski, Duma'nın solcu üyeleri arasında idi. İhtilal'den hemen sonra kurulan Petrograd İşçi ve Asker Üyeleri Sovyeti'ne başkan yardımcısı, birkaç gün sonra Geçici Hükümet'te Adalet Bakanı, birkaç hafta içinde Savaş ve Donanma Bakanı oldu. Temmuz başlarında Geçici Hükümet'in başbakanı oldu. Ekim'de Lenin ve arkadaşları önderliğinde İhtilalci Askerler ve İşçiler, Kerenski'nin başkanı olduğu Geçici Hükümet'i devirdiler. Kerenski yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Bkz. Alexandr Fedorovich Kerenski (1967). *Kerenski ve Rus İhtilali*, (çev. Rasih Güran), İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

Lenin yönetimindeki Bolşeviklerin iş başına gelmelerinden tam bir ay sonra Hokand'daki Han Sarayı'nda yapılan Türkistan Müslümanlarının IV. Fevkalâde Kurultayı gerçek anlamda Türkistan'ın millî birliğini temsil ediyordu. Kurultay, Türkistan Muhtariyetini ilan etti (İsimsiz 1930: 6-8). 9 Aralık 1917'de Hokand'da Han Sarayı'nda Türkistan Müslümanları IV. Fevkalâde Kurultayı tarafından yapılan toplantıda Türkistan Muhtariyeti devleti teşkil edilmeye başlandı. Ekim İhtilali sonrasında Türkistan'da kurulan Hokand Muhtariyet Hükümeti Türkistan'ın iç yönetiminde bağımsızlık (muhtariyet-otonomi) talebi ile siyasi arenada yerini aldı. Ancak bu hükümet askerî, mali, teknik ve siyasi kadro alanındaki yetersizlikler yüzünden 64 gün kadar kısa bir süre faaliyet gösterebildi. (Köseoğlu 2018: 111-124). Bu dönemden itibaren Türkistan'ın bağımsızlığı için millî mücadele dönemi başladı.

Türkistan Muhtariyeti'nin tek resmî yayın organı *İl Bayrağı* gazetesi idi. 8 Eylül 1917'den itibaren yayımlanmaya başlanan *İl Bayrağı* gazetesi muhtariyetin ilanından yaklaşık 3 ay önce faaliyete başladı. Her bir sayısında "Bağımsız Türkistan" ülküsünün vurgulandığı gazetenin 20 sayıdan oluşan tam koleksiyonu bugün Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan Ali Şir Nevaî Özbekistan Milli Kütüphanesi (Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi)'nde bulunmaktadır. Gazete'nin XX. yüzyıl Çağatayca'sı ve Arap harfli olarak yayımlanmış olmasının yanı sıra vesikanın bulunduğu kütüphanede nadir eserler bölümünde yer almasından dolayı erişimin sınırlı tutulması birçok araştırmacı tarafından okunmasını ve incelenmesini zorlaştırmıştır.

Hokand Ceditçileri'nin ülkü silahı olan gazete, 5 ay gibi kısa bir süre yayın hayatını sürdürebilmiştir. Dili Türkçe olan gazetenin⁷, ilk sayısı 8 Eylül 1917'de, son sayısı Şubat 1918'de yayınlanmıştır. Gazetenin her bir sayısı 4 sayfadan ibaret olup, haftada iki kez bazı haftalar üç kez yayınlanmıştır.

İl Bayrağı gazetesinin ana gayelerinden biri Bolşevizme karşı muhtariyet bayrağı altında bir araya gelerek, bağımsız bir Türkistan ülkesi için nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda halkın bilinçlenmesini sağlamaktır. Bu amaçla gazete yazarları arasında yer alan Bolat Sali, Aşur Ali Zâhirî, Serdar, Abdullah Bigi, Nuşirvan Yaveşev, Ehlullah Hayrulloğlu, Abdullah Han, A. Bek, Oğuzhan, Tişebay, İsmail Abdi, Nasr Hacı, Hafız Nur Muhammed, Yunuscan Ağalak, Rauf Yakub, Uygur, Şakircan Râhimî ve diğerleri çeşitli yazılar neşrettiler.

⁷ Sovyetler Birliği içinde kalan Türk dilinin kollarında Sovyet döneminde (1923-1991) alfabe değişikliği 3 kez yapılmıştır. Özbekçe'de de alfabe değişikliği 3 kez olmuştur. 1910-1924 arası, 1924 sonrası, 1928-1934 arası Latin Alfabeti, 1934-1938 Latin Alfabeti apayrı bir yazım, 1938-1995 arası Kiril Alfabeti apayrı yazım, son olarak 1995-2019 arası Latin Alfabeti apayrı bir yazım. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Timur Kocaoğlu, "Türkbilim (Türkoloji)'de Özbekçenin Ünlü Sesleri ile Büyük Ünlü Uyumu Sorunu Üzerine", Zeynep Korkmaz Armağanı, (haz. Leyla Karahan), Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, s. 242.

Gazetede bir yandan Rusya’da uygulanan politikaları takip edilebilirken, diğer yandan devrimin Türkistan’daki yankıları gözler önüne serilmektedir. *İl Bayrağı*, Türkistan’ın ve Türkistanlıların geleceğini belirleme hususunda söz sahibi olan aydınların fikirlerini, ne tür politikalar takip ettiklerini veya edilmesi gerektiği hususundaki görüşlerini aktaran yayınlar arasında ilk olma özelliğine sahiptir.

Türkistan Muhtariyet Hükümeti’nin kuruluşu münasebetiyle *İl Bayrağı*’nda aşağıda günümüz Türkçesine çevirerek kısa örnekler sunduğumuz çeşitli konularda yazılar ve şiirler neşredilmiştir: “... Türk ilinin sınırları içinde yaşayan çeşitli dinlerden muhtelif milletlerin çoğu iyi dileklerini bildirdiler. Fakat bunun yanında Bolşevikler yine muhtariyete çeşitli bahaneler ile gölge düşürmeye ve kötü gösterme hareketlerinde bulundular. Lakin mehnethaşlarımız [işçilerimiz] vilayet ve bütün ülke kurultayları onların sözlerini, haksız, yersiz olduğunu bildirdiler. Bununla birlikte Bolşeviklerin bahanesi yıkıldı...”

“... Aldı eline muhtariyet bayrağını Türk evladı

Tantanalı şadlık ile dünya bugün bir şavladı

Öz yerinde, öz ilinde, öz gücü erki baran

Şimdi Türkistanlılar da bildi, çinleb anladı ...” (1933a: 30-31).

Muhtariyet ilanı *İl Bayrağı* sayfalarında “Tarih Tekrarlandı” başlığı altında şu şekilde aktarılmıştır: “Eskiden beri Türkistan kadar zor zamanlar geçiren ülke dünya fetihlerini kendine çeken bir ülke yoktur. Etrafında bulunan güçlü komşuları tarafından sürekli rahatsız edilen bir ülke yoktur. Yabancı milletler tarafından istila edildi lakin daimî olarak hiçbirine esir olmadı. Dünyayı titreten askerleri ile Türkistan’ı fethetseler de hiçbirini Türkistan’da yaşayamadı. Türkistan’ın doğal zenginliği, emsali nadir olan maden rezervleri dünyanın en hırslı Padişahlarını kendine çekse de gelenler daima dost ve misafir olarak yaşadılar. Hiçbirine gerçek vatan olmadı. Zamanında İraniler, Aleksandr Makedonski idaresine girdi, sonra Kitaylar, VII. yüzyılda Araplar, XIX yüzyılın yarısında Rusların idaresine girdi. Bunların hiçbirini Türkistan’da başarılı olamadı. Türkistan yine Türk ülkesi, Türk beşiği olduğunu ispat etti. Türkistan’ın başkenti olan Hokand şehri almalı 47 yıl 3 ay geçti, Rus hükümeti ve Rus siyaseti 10 milyonluk halkın arzusu ile yıkıldı. Türkistan’ın kendi tarihi gücü tekrar etti. Eskisi gibi kendi gücünü kendi eline almaya karar verdi. Gayet güçlü bir ses ile bağımsızlığını, dünyada yaşamak istediğini, ümit ve maksadının yüksek olduğunu 27 Kasım’da dünyaya ilan etti. Bununla birlikte bizim tarihimizde yeni bir hayat, yeni devre açılıp, önümüzde ülkenin aydınlığı ve saadeti için bizi büyük görevler beklemektedir. Düşünceleri, planları meydana çıkarmaya devrimizde hiçbir mâni yok; fakat her işte sebat ve metanet gerekir (İsimsiz 1917b: 1).

“Bir avuç halk (Bolşevikler) bizi kukla edip oynatmaktadır, Bir taraftan aldatıp bir taraftan korkutmaktadırlar. Yiyeceğimizi alıp gitmektedirler (Bik 1918: 1). “Biz Türkistanlılar muhtariyet ilan ettik. Bizim hakkımız zorla olduğunu bilip gayet zor tantana ile Türkistan’ın

her bir şehrinde, köylerinde muhtariyet gösterileri yapıp, muhafazasında malımız ve canımız ile hazırlıklar yaptık. "Muhtariyet için canımız feda olsun! dedik".(İsimsiz 1918g: 2). Türkistan'da birbiri ardına gerçekleştirilen kurultaylarda⁸ alınan kararların yer aldığı gazete bu açıdan diğer gazetelerden ayrılır. 28 Kasım 1917'de Hokand şehrinde Türkistan Müslümanlarının IV. Fevkalade Kurultayı'nda alınan kararlar gazeteye şöyle yansımıştır: "1. 54 üyeden oluşan Geçici Halk Şûrası, 32 üyeden⁹ oluşan muhtariyetli Türkistan Geçici Hükümeti üyelerini, Şûra'nın onayı dışında hiç kimse tevkiif edemez. 2. Bu azaların herhangi birine karşı yapılan zorbalık 10 milyonluk Türkistan halkına yapılmış kabul edilecektir. 3. Seçilmiş üyeleri himaye etmek ve güvenliklerini muhafaza etmek kurultayın görevidir" (İsimsiz 1917a: 1).

29 Kasım 1917'de gerçekleştirilen Türkistan Müslümanları'nın IV. Fevkalade Kurultayı'nda, Türkistan'ın gelecekteki siyasi yapısının ne olması gerektiği konusunda karar almak için devleti yönetecek iki organ seçildi. Bunlar; 32 milletvekilinden oluşan Türkistan Geçici Sovyeti ile 54 üyeden oluşan Halk Şûrası idi. Bu durum gazete sayfalarında şu şekilde yansımıştır: "... Elhamdülillah biz büyük Türkistan halkı, şanlı Türk evladı, bu sevgili vatanımızı muhtariyetli ilan etti. Halkın %95'i saf Türk ırkından ibaret olan Türkistan'ın her bir rengindeki ahali muhtariyeti hüsn-ü teveccühü ile karşıladılar. Türkistan'ın zengin, fakir, âlimi, halkı... hepsi el verip birleşerek muhtariyet gösterileri yapıldı. Elden gelen idare bu aziz muhtariyeti yücelttiler. Bunun etkisi ile kısa süre içinde Geçici Hükümet ve Geçici Millet Meclisi çalışmaya başladı..." (İsimsiz 1918c: 2). Yine gazetede, Türkistan Geçici Hükümeti'nin görevleri şu şekilde sıralanmaktadır: 1- Kısa sürede Türkistan Meclisini toplama. 2- Yeme içme ve birinci derecede zaruri olan ihtiyaçları halka temin etmek ve bunun için "Güneydoğu İttifakı" ile geçici anlaşma yapmak. 3- Muhtariyetli Türkistan için maliye fonu basmak. 4- Halk militsiyesi teşkil etmek. 5- Türkistan'da yaşayan farklı milletlerin hukukunu temin etmek (İsimsiz 1918a: 1).

Türkistan millî mücadele tarihinde ilk adım olarak görülen Türkistan Muhtariyet Hükümeti Rus Bolşevik askerleri tarafından dağıtıldıktan (20 Şubat 1918) sonra *İl Bayrağı* da diğer Türkistan gazeteleri gibi Bolşevik ideolojinin- komünizmin bulanık seli altında kalarak, yerini Sovyet gazetelerine bırakmak zorunda kaldı. Dönemin

⁸ "Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı (6 nci Meclis) (29 nci Dekabr gündüz saat 12'de)", (İsimsiz 1918b: 2). "[Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı] 7 nci Meclis (29 ncu Dekabr Keçgurun saat 4 de)" (İsimsiz 1918d: 2). "Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı (8 nci Meclis) (25 nci Dekabr Kündüz Saat 11 lerde)" (İsimsiz 1918e: 2). "[Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı] 9 ncu Meclis (30 nci Dekabr Keçgurun Saat 7 de)" (İsimsiz 1918f: 2).

⁹ 1. Mühendis Tıncbayev Başbakan ve İçişleri Bakanı olarak seçildi. Önceden, II. Duma'da diplomat ve Türkistan Komisyonu'nda da üye idi. 2. Hukukçu Şah Ahmedov Başbakan Yardımcısı olarak seçildi. 3. Çokayev Dışişleri Bakanı olarak seçildi. Önceden Türkistan Komitesi üyesi idi. 4. Hocayev Halk Güvenliğini Koruma ve İdare etme görevine seçildi. Önceden Rusya Müslümanları'nın Merkez Şûra üyesi idi. 5. Yer İlimi Uzmanı olan Yorgili Agayev Yer Bakanı olarak seçildi. 6. Hokand Şehir Duması'nın yardımcısı olan Abidcan Mahmudov Galle ve Azık Bakanı olarak seçildi. 7. Hukukçu Urazayev İç İşleri Bakanı yardımcısı olarak seçildi. 8. Hukukçu Girtsfield Maliye Bakanı olarak seçildi (İsimsiz 1918b: 2).

siyasi atmosferinin değişmesi ile birlikte Türk aydın kesimi basın-yayın faaliyetlerini hariçte sürdürmeye devam etti.

SONUÇ

Çarlıktan Bolşevizme geçiş sürecinde Türkistanlılar kendi teşkilatlarını kurmaya ve gazetelerini yayınlamaya imkân bulmuşlardır. Çar tarafından ilan edilen Manifesto ile Rusya'da başlayan özgürlük ortamında çeşitli siyasî partiler, dernekler, yayın organları faaliyete geçti. Rusya'daki bu genel durum, Türkleri de harekete geçirdi. Türk aydınları tarafından birçok dergi ve gazete çıkarıldı.

İl Bayrağı özellikle muhtariyet devrinde Türkistan'da en çok ilgi gören gazetelerden biri oldu. Muhtariyetin ilan edilışinden son gününe kadar tüm gelişmelerin gazete aracılığı ile takip edilebilmesi bu gazetenin kendi dönemi için ne kadar önemli bir vesika olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla *İl Bayrağı* gazetesinin derinlemesine incelenmesi, muhtariyet döneminin politikalarının daha iyi anlaşılmasını ve değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Bağımsız Türkistan devleti kurma yolunda ilk girişim olan Hokand Muhtariyet Hükümeti dönemine ışık tutan ve diğer kaynaklarda olmayan bilgilere bu gazete aracılığı ile ulaşmak mümkündür. Örneğin, Türkistan Geçici Hükümet üyelerinin en doğru ve eksiksiz isim listesine bu kaynak vasıtasıyla öğrenebiliyoruz. Yine muhtariyet hükümetinin faaliyetleri; aldığı kararlar, üyelerin seçimi ve görevleri, Türkistan'ın millî bağımsızlık mücadelesinde başarılı olabilmesi için ne tür faaliyetler yapılması gerektiği, Türkistan halkına ne tür görevler düştüğü ve Türkistanlıların bu yöndeki zaafalarının neler olduğu gibi soruların cevabını bulmamızı kolaylaştırmaktadır.

Tüm bu açıdan değerlendirildiğinde, *İl Bayrağı* gazetesinin Türkistan millî mücadele tarihindeki önemine binaen ayrıntılı olarak neşredilmesi bu alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Bik (1918), "Anglayandurgan Vakit!" Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (18): 1.
- Çağatay, "Türkistan Sovyet Matbuatıga Bir Karaş", *Yaş Türkistan* 1932, Paris, (3) 27: 20-24.
- Çokayoğlu, Mustafa (1936), "1917 nci Yıl Hatıra Parçaları VIII. (Yaş 76-79, 82-84 nci sanlarda)", *Yaş Türkistan*, Paris 1936, (7) 85: 4-23.
- Çokayoğlu, Mustafa (1930), "Bolşevikler Tarihni Kandı Yazadırlar?", *Yaş Türkistan*, Paris, (1) 3-4: 31-33.
- Kerenski, Alexandr Fedorovich (1967), *Kerenski ve Rus İhtilali*, (Çev. Rasih Güran), İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

- Kocaoğlu, Timur (1997), "Yaş Türkistan'ın Türk Basın Tarihindeki Yeri," *Yaş Türkistan*, İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı Yayınları, 14-24.
- Kocaoğlu, Timur (2002), "Rus İhtilalleri ve Türk Halkları Sovyetler Birliği'nin Yayılma Siyaseti (1905-1991)", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 741-759.
- Kocaoğlu, Timur (2018), "Türkbilim (Türkoloji)'de Özbekçenin Ünlü Sesleri ile Büyük Ünlü Uyumu Sorunu Üzerine", *Zeynep Korkmaz Armağanı*, (h-Haz. Leyla Karahan), Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 242-261.
- Köseoğlu Tülay, (2018), "Türkistan Millî-Siyasi Hareket Tarihi'nde İlk Adım: Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)", *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Sempozyumu'nda Okunan Bilimsel Bildiri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 111-124.
- [Toktamışoğlu] (1933a), "Türk Gazitaçlığı XVI.", *Yaş Türkistan*, Paris, (4) 49: 30.
- Togan, A. Zeki Velidi (1981), *Bugünkü Türklü (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- [Toktamışoğlu] (1933b), "Türk Gazitaçlığı XV.", *Yaş Türkistan*, Paris 1933, (4) 48: 26-34.
- [Toktamışoğlu] (1934) "Türk Gazitaçlığı XVII.", *Yaş Türkistan*, Paris 1933, (5) 52: 16-17.
- [İsimsiz] (1930), "Tarihi İşlemeler", *Yaş Türkistan*, Paris, (1) 13: 6-8.
- [İsimsiz] (1917a), "Muhtariyetli Türkistanın Muvakat Hükümetiden 29 Noyabr 1917 nçı Yılda Çıkarılan Kararlar", *Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi*, Taşkent, (12):1.
- [İsimsiz] (1917b), "Tarih Tekrarlandı", Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (12): 1.
- [İsimsiz] (1918a), *Siyaset Âlemide*", Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, Taşkent, 1.
- [İsimsiz] (1918b), "Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı (6 nçı Meclis) (29 nçı Dekabr gündüz saat 12'de)", Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, 2.
- [İsimsiz] (1918c), "Muhtariyetge Türkistan Müslümanlarının Şadlik Nemayişleri", Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, (17): 2.
- [İsimsiz] (1918d), "[Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı] 7 nçı Meclis (29 ncu Dekabr Keçgurun saat 4 de)" . Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (17):2.
- [İsimsiz] (1918e), "Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı (8 nçı Meclis) (25 nçı Dekabr Kündüz Saat 11 lerde)". Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (18): 2.
- [İsimsiz] (1918f), "[Türkistan Müslüman Mehnetkaş, Dehkan ve Askerleri'nin Fevkalade Birinci Kurultayı] 9 nçu Meclis (30 nçı Dekabr Keçgurun Saat 7 de)". Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (18): 2.
- [İsimsiz] (1918g), "Muhtariyetli Milletler ve Bolşevikler", Taşkent: Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, (18): 2.

Arşiv Belgeleri

Alisher Navoiy Nomidagi O'zbekistan Milliy Kutubxonasi Arşivi, *İl Bayrağı*, sayı 1 (1917) Taşkent.

